

Pū te Rongo

He Whakanui i a Matariki ki Pēwhairangi

Image courtesy of matarikin.z.com

20 July 2023

I whakanuia a Matariki e tētahi 5000 tāngata ki Pēwhairangi i ngā rangi whakatā kātahi anō ka hipa.

Nā te iwi te kaupapa o Te Tau Hou Māori Puanga Matariki i whakarite, ā, he nui ngā mahi whakangahau, ngā puoro, me ngā papa mahi hei whakarekareka i te katoa. I tīmata ngā kaupapa mā te hāpori i te rā, ā, ka tō ana te rā, ka tīmata tētahi whakaaturanga mīharo ki te taha moana o Paihia.

I tīmata te whakaaturanga ki tētahi waiata rōreka nā Kawiti Waetford, tētahi kaipuoro whakaari nō roto o Te Tai Tokerau. Kātahi ka whakaatuhia mai ētahi pūrākau e pā ana ki ngā mate o te tau, te taenga mai o Kupe, me te ahunga

mai o Matariki. He pūrākau whakahirahira tēnei, nā Ngāti Kawa Taituha rāua ko Heeni Hoterene i tuhi, ka whakamārama te pūrākau nei i te hiranga o Puanga ki te iwi o Ngāpuhi.

Hei tā te pou tikanga mō Matariki Pēwhairangi, hei tā Heeni Hoterene, “Ki ahau nei, e honohono ana ngā ahurea e rua, ā, e whakamana ana hoki i te ahurea Māori me ngā tikanga Māori. Kua roa tātou e noho wehe ana, heoi, ko ngā whetū ērā e whakapiripiri ana i a tātou.”

Ka haere tonu te hui taurima Matariki Pēwhairangi mō tētahi wiki anō, ā, ko ētahi anō kaupapa, ko ngā whakaaturanga toi me ngā hākari namunamuā.

Ka whakanui
kē ētahi iwi
i a Puanga,
kaua ko

Matariki. Ka pēnei kē
nā te uaua o te kite
atu i a Matariki i tō
rātou nā rohe. Ko
Puanga te ingoa Māori
mō Rigel, ā, koinei te
whetū pīataata katoa
o te kāhui whetū o
Te Tuke o Tautoru.

I mōhio
rānei koe?

He kupu hou

Hui taurima – festival. He hui
nā te iwi, he taiopenga.

Namunamuā – delicious.
He kai reka rawa atu.

Kua Hoki te Kākāpō ki Tuawhenua

26 July 2023

Kātahi te kōrero pai! Ka hūnuku ētahi kākāpō nō roto o Ngāi Tahu ki tuawhenua noho ai, he tuatahitanga tēnei i roto i ēnei tau 40. E whā ngā tame kākāpō e hūnuku atu ana i Whenua Hou (he moutere iti e pātata ana ki Rakiura) ki Maungatautari (Waikato).

Image courtesy of Te Rūnanga o Ngāi Tahu

Ka mahitahi a Ngāi Tahu me Te Papa Atawhai ki te tiaki i ngā manu, ā, ki te whakatupu i tō rātou taupori anō hoki. Ko Maungatautari, te wāhi e nuku ai ngā manu, tētahi wāhi whānui

e karapotihia ana e tētahi taiapa motuhake kia haumaruru ai te noho a te kākāpō i ngā konihi, pēnei i ngā kiore me ngā toriura.

Ehara i te mahi māmā, te manaaki i ngā kākāpō.

Nō te tau 1912 kua mōhiohia a Maungatautari hei whenua rāhui.

Ka hipa te 90 tau i mua i te whakatūria o tētahi taiapa hei ārai i ngā kīrearea.

I mōhio rānei koe?

I whakamahia e ngā kaitiaki ētahi rautaki pūtaiao hei āwhina i a rātou ki te whānau pīpī. Heoi anō, nā te kaha tiaki i ngā kākāpō kua tupu haere te taupori, ā, nā konā me whai kāinga anō rātou.

E hurō ana te katoa i tēnei hūnukutanga, ka mutu, ki te tika katoa ngā āhuetanga, tērā pea ka tukuna ētahi atu kākāpō ki reira noho ai. Kātahi te kaupapa nui hei whakahaumaruru i te kākāpō e puāwai mai ai rātou i te anamata. Ko te wawata, hei tōna wā rangona whānuitia ai te reo papā o te kākāpō i tō tātou whenua taurikura.

He kupu hou

Tuawhenua – rural. *Ko te whenua i tua atu i ngā tāone.*

Taupori – population. *Te nui, te rahi o te iwi.*

Konihi – predator. *He ngōki, he ngaweki.*

Toriura – stoat. *He momo riha rāwaho, he momo kīrearea.*

Anamata – future.

Ko te āpōpō, ko ngā rā ki tua.

Taurikura – prosperous, fertile. *He kupu e whakaahua ana i te takoto o te whenua, he āio.*

Image courtesy of Northland Regional Council

Ngā Kai Māori i te Rangi!

Image courtesy of Air New Zealand

2 August 2023

E whakaurua ana e Araraurangi 'ngā rongo o Aotearoa' ki tā rātou rārangi kai i ngā wakarererangi. Ko ngā momo kai whakauru, ko ngā momo pērā i te kawakawa me te horopito.

He kupu hou

Araraurangi – Air New Zealand. *Ko te kamupene wakarererangi nui i Aotearoa.*

Tāpua – stand out. *Ko te tū motuhake a tētahi mea, a tētahi kamupene rānei.*

Taketake – indigenous. *Nō mai rā anō, he mea māori, he tūturu.*

Tāwara – flavour, taste. *He rongo, ko te reka o te kai.*

Tiketike – high, lofty. *He taumata teitei rawa.*

Hei tā te Tumu Apataki Hokohoko, hei tā Leanne Geraghty, mā tēnei whakaurunga o ngā kai Māori ki te rārangi kai e tāpua ai a Araraurangi i ngā kai wakarererangi.

E whakatairanga ana a Araraurangi i te ahurea Māori mā te aro ki ngā kai taketake i te rārangi kai hou i te kōpuha umanga. E whakapono ana a Geraghty, ka whakaatu ngā kai i ngā rongo motuhake a te Māori, me te pai katoa e taea nei e Aotearoa.

He nui ngā hua o te kawakawa, ā, kua roa e whakamahia ana hei rongoā Māori. Ka kitea i ngā wāhi mahana o Aotearoa.

I mōhio rānei koe?

Image courtesy of www.nzpcn.org.nz

Image courtesy of Wikipedia

I mōhio rānei koe ka rerekē te tāwara o te tangata i te tiketike o te rangi, ā, ka whakarerekē tēnei i te rongo o te kai? Heoi, he tohu pai te pereti kāore ōna kai. Koinei te mea nui ki ērā e tunu ana i ēnei kai i Araraurangi.

E tāria ana ēnei kai hou, ā, ko te tūmanako e pērā ana hoki koutou!

Te Papatākaro Teitei Katoa i te Tuakoi Tonga

17 Mei 2023

Kātahi te pānui mīharo i Tāmaki Makaurau ki te Tonga. Kei te whakarerekēhia e Te Kaunihera o Tāmaki Makaurau te papatākaro o Hayman ki roto o Manukau, me te rawe hoki!

Ka whakapaua e rātou te \$10.8 miriona tāra ki te whakapai i te papatākaro. Ko te āhuetanga autaiā katoa, ko te papatākaro rākau tiketike rawa atu, ko tēnei papatākaro te papatākaro teitei katoa i te tuakoi tonga! 12.8 mita te teitei! Te mīharo hoki, nē?

Arā te maha o ngā āhuetanga papai o tēnei papatākaro. Ko tētahi, ko te tārere roa, he rite ki tētahi ekenga whakangahau. He maha hoki ngā wāhi onepū mō ngā nohinohi e hiahia ana ki te tākaro onepū.

He pakakau hoki tō te papatākaro nei hei whakatangi puoro, he tārere mā ngā pakeke, ka mutu, ka whakaritea hoki ētahi kāmera kia haumarū ai ngā tāngata katoa ka tae atu. E hiahia ana te Kaunihera ki te whakarite i ngā wāhi haumarū mō ngā whānau, inarā i ngā pō, kia taea ai e ngā whānau te tākaro ngātahi.

E tino hīkaka ana te tokomaha o ngā tamariki ki te papatākaro hou nei. Ko ētahi kāore i tae atu ki te kura, i haere kē rātou ki te hōpara i te papatākaro hou!

He kupu hou

Autaiā – awesome. *He rawe, he nanakia.*

Tuakoi – hemisphere. *Tētahi wehenga o te ao.*

Pakakau – xylophone. *He momo taonga puoro.*

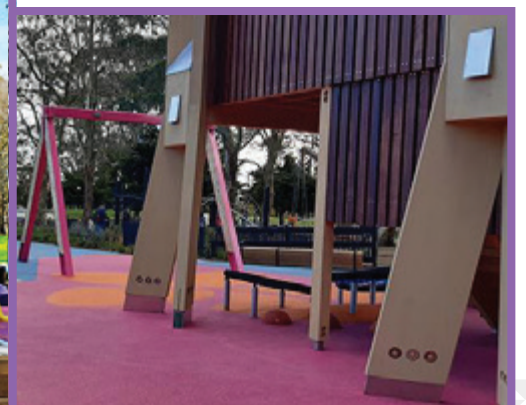
Hōpara – explore. *He tūhura, he tiroiro.*

Kia takatū – get ready. *Kia mataara, kia rite mai.*

E ai ki a rātou, he pērā i tētahi pā tūwatawata nui te hanga. He tino taonga tēnei e tū nei ki te takiwā o Tāmaki Makaurau ki te Tonga.

Ka tino whaihua ki te hapori tēnei papatākaro, ka mutu, kātahi te wāhi pai kia noho tahi ai ngā whānau. Ko tā te Kaunihera e wawata nei, ka tokomaha ake ngā tamariki me ngā mātua e tākaro ngātahi ana i te papa nei.

Kei te whakaaro hoki rātou ki te waihanga i tētahi anō papatākaro e pēnei nei te āhua i te papa o David Lange ki Māngere! Ka rawe, nē? Nō reira, kia takatū ki te whakangahau i te papatākaro hou o Hayman! Kei whea mai!

Te Tuaki Parāoa

17 August 2023

I mōhio rānei koe, i te wā i ō tātou tūpuna, i tuakina te nuinga o te tohorā? I kitea tētahi parāoa taitama kua mate ki Te Oneroa-a-Tōhē, ā, kua tuakina i raro i ngā tikanga a Te Aupōuri. I tapaina te tohorā ki te ingoa 'Waimahuru' e ngā kaumātua i te mea koinā te ingoa o te wāhi i kitea ai te tohorā.

Hei tā tētahi uri o Te Aupōuri, hei tā Niki Conrad, "I te wā i ō mātou tūpuna, i tuakina e rātou ngā tohorā, engari i ēnei rā, kāore i a mātou tērā mātauranga nā runga i ngā ture e pā ana ki ngā tamariki a Tangaroa. Kei te tuku iho a Ngāti Wai i ō rātou mātauranga hei hāpai i a mātou, nō reira ka piki ake ō mātou mōhiotanga ki ngā tikanga me ngā taonga."

Hei tā Te Kaurinui Parata, tētahi uri nō roto o Ngāti Wai,

He kupu hou

Tuaki – dissect.

He whakamahinga, he tapahi.

Niho rei – canine tooth.

Tētahi o ngā niho o te wēra.

Wē parāoa – spermaceti.

Ko te hinu o te wēra.

Rātana – light. *He kupu anō mō te rama, he raiti.*

Hinu ngako – blubber oil.

He hinu ka puta mai i te pera o te wēra.

Iaia – sinew. *He kupu anō mō te uaua, mō te ioio.*

Mohou – fresh. *He mea hou.*

Tūtāe-tohoraha – ambergris. *He momo hinu nō te wēra ka whakamahia hei kakara.*

ki a 1News, "Ko te mea nui ki ahau i roto i tēnei mahi ki te kite i a tātou ngāi Māori, i a tātou ngā tangata whenua e whakamahiana i tō mātou tino rangatiratanga" [sic].

He aha ngā hua i tuakina rā i te tohorā?

- Kauae: Hei waihanga i ngā taonga pēnei i ngā taputapu me ngā momo rākau a Tū.
- Niho Rei: Ka whakairotia hei kakau tokotoko, hei taputapu whaikīngi, hei kī rānei mō te piana.
- Wē Parāoa: Ko te tino hinu tohorā, ko tērā o te parāoa, kawhakamahia hei tahu rātana, hei hinu

mō ngā momo mīhini anō hoki.

- Hinu Ngako: Ka whakamahia te hinu ngako i ngā rātana, i ngā hopi, i ngā pani whakapaipai, i ngā mahi tiaki taonga hoki.
- Kiri: Ka whakamahia te kiri tohorā hei ārai haumarū, hei kākahu rānei.
- Wheua: Ka whakamahia i roto i ngā momo kirihou.
- Iaia: He kai, ina mohou te āhua.
- -Tūtāe-tohoraha: Ka whakamahia ki roto i ngā wai kakara me ngā pani whakapaipai.

I mōhio rānei koe?

Ko Te Aupōuri te iwi tuarua o ngā iwi kei tua atu o Kaitaia. Ko Te Aupōuri tētahi o ngā iwi e rima o Muriwhenua.

Image courtesy of Te Karere TVNZ

I Tuki Tētahi Waka Ātea i te Marama

23 August 2023

Kāore i pai te rerenga o Rūhia ki te marama! Ā muri i tōna 50 tau, i ngana a Rūhia ki te tuku i tētahi waka ātea kāore ōna tāngata, e kīia nei ko Luna-25, ki te marama. I tōna tikanga, ka tau atu te waka ātea rā ki te Pouaho Tonga o te marama, ki reira kimi wai ai, ki reira kimi kōhatu ai. He pērā i tētahi autaiā rapunga taonga ki tuarangi!

Engari i hē tonu. I motu te hononga o te waka ātea ki a tātou i te ao nei, ā, kāore i āta tau, i tuki kē i te mata o te marama.

Ehara tēnei i te rongopai ki a Rūhia. I tino hiahia te hōtaka tuarangi rā, e kīia nei ko Roscosmos, kia whakaaturia e Luna-25 ō rātou pūkenga ātea e noho ai rātou hei whakaihūwaka i te whakataetae tuarangi.

He kupu hou

Autaiā – great, awesome.
He rawe, he nanakia.

Rapunga – search. He kimi,
he tirofiro.

Tuarangi – space. Ko te
wāhi ātea.

Waka ātea – spacecraft.
Ko te waka ka rere arorangi
ake, ki tuarangi.

He pērā i tētahi whakataetae whakahirahira te haerenga o Rūhia ki te marama, heoi, ko tā rātou ināianeī, he mātakitaki i a Īnia. Kei te tuku hoki a Īnia i tētahi waka ātea ki te marama, ā, kei te pae tata hoki! Ki te pai, ko Īnia te whenua tuawhā ka whakatau atu i tētahi waka ātea ki te marama (whai muri i a Amerika, i a Rūhia, i a Haina anō hoki).

Ahakoā ko wai, ka hapa tonu tātou, ki tuarangi hoki! Ka āta wānanga ngā kaiwhakarite o Luna-25 i te take i raru ai

I mōhio
rānei koe?

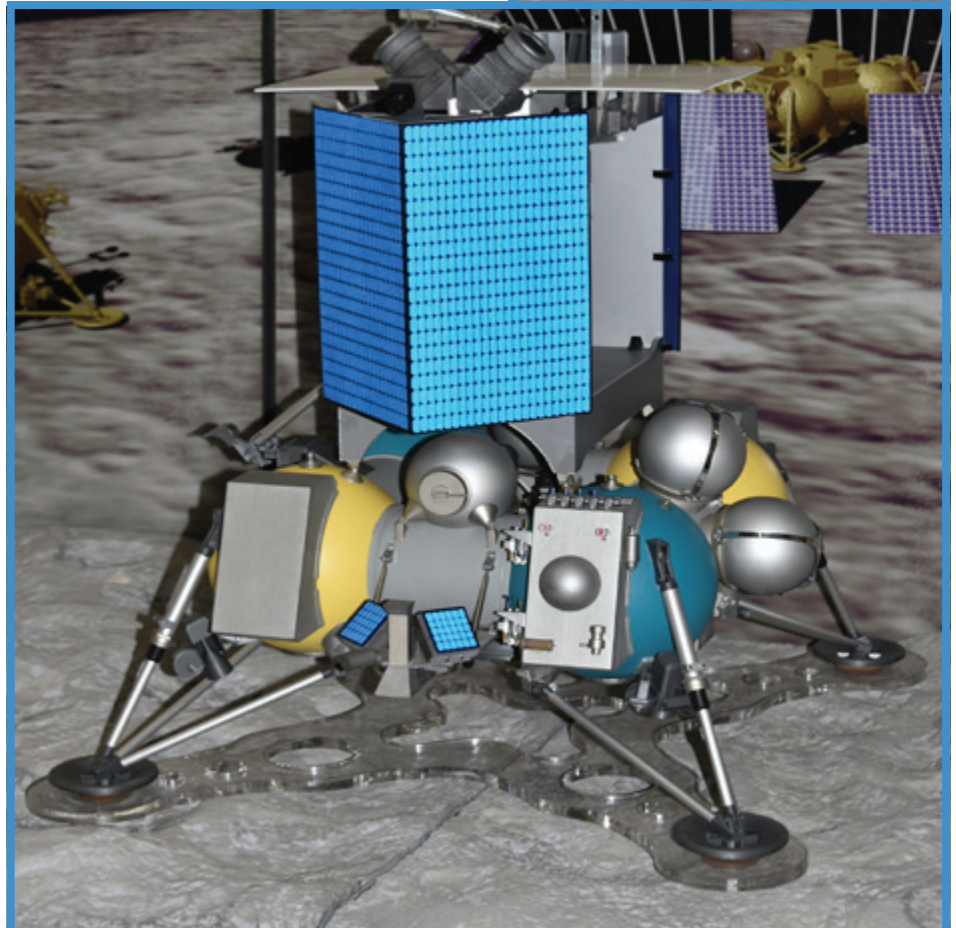
Ko Neil
Armstrong
te tangata
tuatahi i

hīkoi i runga i te marama i
te 21 o Hūrae, i te tau 1969.

te waka ātea nei, kia tika ai ngā mahi ā muri ake nei. Ko wai ka mōhio, tērā pea ka tino angitu tō Rūhia haerenga e whai ake nei!

Luna 25 impact site

Kinanomics

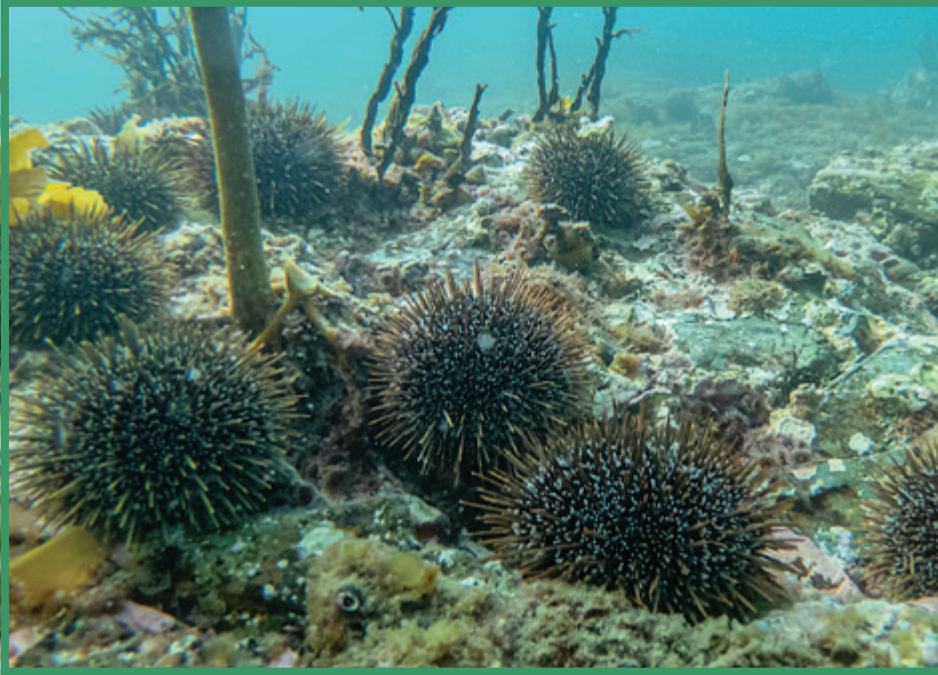

Image courtesy of Wikipedia

30 August 2023

I ētahi takiwā o Aotearoa, he maha rawa ngā kina! Kātahi te rongopai ko tērā ki te hunga e kaingākau ana ki ngā kina! Heoi, kāore e tau ana te pūnaha hauropi o te moana nā te maha rawa o ngā kina. Hei tā te kaimātai moana, hei tā Johnny Wright, kua nui rawa te hī a ngā tāngata i ngā momo ika momona ka kai i ngā kina, ka mutu, kua putu haere ngā kina nei. He nui rawa tonu te kai a ērā kina āpiti i ngā hua o ngā papa rimu, ā, kāore he kai mā ērā atu kararehe, mā ērā atu tipu o te moana.

He kupu hou

Pūnaha hauropi – ecosystem.
Ko te hononga o ngā mea katoa e ora ana ki a rātou anō, otirā ki te taiao e noho nei rātou.

Kaimātai moana – marine biologist. He mātanga moana.

Putu haere – pile up. Kei te rearea haere, ka tihi ake.

Toene – roe. Ko te pē, te hākari o te ika.

Kaimātai pūtaiao – scientist.
He mātanga pūtaiao.

Nō reira, e mahi tahi ana a Ngāti Porou Seafoods me EnviroStrat i tētahi kaupapa motuhake e kīia nei ko “Kinanomics”.

Image courtesy of www.niwa.co.nz

Ko te ingoa pūtaiao o te kina, ko te Evechinus Chloroticus. Ka tapaina ngā mea ora katoa ki tētahi ingoa pūtaiao, ā, nō te reo Rātini.

I mōhio rānei koe?

Ko te whāinga o te kaupapa nei, ko te kawea atu i ngā kina i ngā wāhi e putu rawa ana, ki tētahi pāmu ahumoana, ki reira whāngaihia ai. Ka mōmona ana ngā kina rā, ka hokona atu rā te toene i ngā toa puta noa i Aotearoa, i ngā toa puta noa hoki i te ao.

Hei tā Ken Houkamau, nō Ngāti Porou Seafoods, me aro rātou ki ngā mātauranga o te Māori me ngā mātauranga pūtaiao. He pērā i tētahi hoa mauroa te mōhio o te Māori ki te moana, ka mutu, ki te hē tētahi āhua, he wawe noa ake tō rātou mōhio i ngā kaimātai pūtaiao.

He mea nui te mahi tahi e whai hua ai te katoa.

Ngā Taumāhekeheke AIMS

06 September 2023

Kia ora! E rere nei ngā taumāhekeheke AIMS i tēnei wiki, i ngā rangi o te 3 – 8 o Mahuru. Koinei te tau 18 kua whakahaerehia ngā taumāhekeheke AIMS, ā, i te āhua nei, ko tēnei tau te tau nui katoa! Kua neke atu i te 22,000 ngā tāngata, hui katoa ngā tāngata kātīpa, ngā kaitautoko, me ngā kaiwhakataetae, kua tatū mai ki Te Moana a Toi mō tēnei tauwhāinga mīharo.

Tēnā, whakaarohia tēnei? Ko tōna 373 ngā kura e whai wāhi atu ana, ā, kei tōna 11,733 ngā kaiwhakataetae e taumāhekeheke ana i ngā hākinakina 25, pēnei i te whutupōro, i te netipōro, me te huhua kē noa atu. He hui hākinakina nui whakaharahara!

Ko tētahi āhuatanga pai rawa atu, ko te whai wāhitanga mai hoki a ētahi kura o whenua kē, pēnei i ngā Kuki Airani, i a Whītī, me Hāmoa, ki ngā mahi pārekareka. Ko te hua o tēnei, ko te tūtaki atu ngā tamariki ki ngā hoa o whenua kē!

He kupu hou

Tāngata kātīpa – officers.
He kaitautoko i te kaupapa,
he tangata pērā i te wātene.

Tauwhāinga – race,
competition. He momo reihi,
he whakataetae.

Takatū – ready, prepared.
Kia mataara, kia rite mai.

Tāpuia – booked, reserved.
He momo rāhui,
he whakaritenga.

E takatū nei a Tauranga ki tēnei wiki whakahirahira. Kua tāpuia e ngā tāngata ētahi wāhi noho mō tētahi wā roa i runga i tō rātou mōhio ki te pārekareka o te hui nei. Kua whakawātea hoki ētahi i ō rātou whare mō te roanga o te taumāhekeheke nei!

I mōhio
rānei koe?

Ko te tikanga o te kupu AIMS, ko te Association of Intermediate and Middle Schools – he kāhui kura takawaenga.

Ko te whāinga o ngā Taumāhekeheke AIMS, ko te arohaina o ngā mahi hākinakina, o te kori tinana, me te tautoko i ngā tīma o tō kura. Mēnā e whai wāhi atu ana koe, kia pārekareka ngā mahi!

Kua Reo Māori te Waiata Whakataki o Shortland Street

13 September 2023

I tēnei wiki, he kaupapa mīharo kei te haere i te hōtaka o Shortland Street. Koinei te wā tuatahi i roto i ngā tau 31 ka rerekē te waiata whakataki.

I Te Wiki o te Reo Māori, ka tukua e Shortland Street tētahi waiata whakataki hou e kīia nei ko “Waiho i te Toipoto”. He waiata e pā ana ki te whakapiripiri i te tangata me te whakakotahitanga, kia pērā i ngā hoa me ngā whānau.

I tautoko a Te Māngai Pāho i te whakaputanga o tēnei waiata, arā, he rōpū e hāpai ana i ngā kaupapa reo Māori. Nā Mahuia Bridgman-Cooper

te waiata i tito, ā, nā Seth Haapu rāua ko Marei, tētahi manu tioriori hou, i waiata. He ringa toi a Seth Haapu e kaha ana ki te tito waiata mā ētahi kaiwaiata rongonui.

Ka rekareka ki a ia tā Shortland Street whakamānawa i te reo Māori.

Hei tā te tumu whakaputa o Shortland Street, hei tā Oliver Driver, he rawe te whakanui i te reo Māori. Ehara i te mea e panoni noa ana rātou i te waiata whakataki, engari kē ia ka kōrerohia te reo i te hōtaka nei hei āwhina i te katoa ki te ako i te reo. Ko tā te

Ko Te Tiriti o Shortland tētahi o ngā hōtaka

e mātakina nuitia ana i Aotearoa nei.

I mōhio rānei koe?

kaiwhakatau manuhiri, ko tā Monique, ka wero ia i ngā kaimahi mā te kōrero i ngā kupu Māori kia whakaharatau ai te katoa.

Nō reira, kia areare mai ngā taringa ki te waiata hou ka pāhotia ki Shortland Street i te wiki nei! Ka mau tōna wehi!

He kupu hou

Waiata whakataki – introductory soundtrack.

He waiata e huaki ana i te hōtaka, ko te tīmatanga.

Pāhotia – played, broadcast.
Ka kawea atu, ka tukuna atu.

Te Kōwhiri i tō Tātou Kāwanatanga

20 September 2023

Image courtesy of Waatea News

Kia ora, tamariki mā! Ākene pea kua kite koe i ngā kōrero i te pouaka whakaata, i te ipurangi, i ngā niupepa anō hoki mō te pōtitanga kei mua i te aroaro. Heoi, he aha tēnei mea, te pōtitanga? He aha hoki e hirahira ai? Nā, i ia toru tau ka whai tātou i tētahi tukanga e kōwhiringia ai e ngā kirirarau o Aotearoa ngā kaiwhakahaere o te motu. Ka kīia tērā tukanga he pōtitanga.

He maha ō tātou pāti tōrangapū, he pērā i ngā kōwhiringa aihikirīmi rerekē, ā, kei tēnā pāti, kei tēnā pāti ōna ake whakaaro mō te whakahaere i tō tātou whenua.

I ia rohenga, he tangata motuhake tō ngā pāti, ka kīia rātou he kaitono. He pērā i te kōwhiri i te momo aihikirīmi pai katoa, e wātea ana ngā pakeke ki te kōwhiri i tō rātou kaitono pai katoa i tētahi rā motuhake, e kīia nei ko te rā pōti.

I te rā pōti, ka toro atu ngā pakeke i tētahi wāhi motuhake ki reira tuku pōti ai. Ko ngā kaitono ka kōwhiria nuitia,

ko rātou ka tū hei Mema Pāremata mō tō rātou rohe, ka mutu, ko te pāti kei a rātou ngā Mema Pāremata tokomaha katoa, ko rātou ka whakahaere i te motu.

Ko te rā pōti e whai ake nei mō Aoteroa ka tū ā te Rāhoroi, te 14 o Oketopa.

He kupu hou

Pōtitanga – election. *I ia toru tau ka tū te pōtitanga ā-motu o Aotearoa.*

Kirirarau – citizen. *He tangata nō tētahi whenua.*

Tōrangapū – politics. *Te take e pōti ai tātou, ko te momo mahi o te Pāremata.*

I riro i a Hana-Rāwhiti Maipi-Clarke te rohe o

Hauraki-Waikato i te pōtitanga ā-motu. Ko ia te pōtiki o Te Pāti Māori, e 21 noa iho tōna pakeke i taua wā rā.

Image courtesy of Te Ao News